

Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan

Patnácté století

In: Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan. *Dějiny české hudební terminologie*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita v Brně, 2004, pp. 24-27

ISBN 8021035536

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123514>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4 Patnácté století

Husitská revoluce přinesla nové literární žánry agitační povahy, jako polemický traktát, a nové výrazové prostředky pro ně, v oblasti umění s estetickou intencí však tato doba žila z dědictví. Slovní zásoba samého Husa, o niž získáváme dobrou představu z diferencně pojatého slovníku Karla Nováka (1934), obsahuje z hudební oblasti jen tradiční termíny spolu s odvozeninami. Ve shodě s Husovými puristickými názory mají tu převahu slova domácího původu:

hlahol „jazyk, řeč“

hlas

hřmot, hřmotný

hudba (odlišení: *hudba, pišťba, trúbenie*)

hudec

húšli

hústi

herec // *jhřec*

kajklěř

kobos „citera“

pěti (modlitbu), *pěnie*

piesn

pišťba

pištec

pišťala

prázdnozpěvec „zpěvák daremných písní“

prlenc „ioculator“, *prlenci*

psalm

tanec, tancovanie

tanečník, tanečnicě

tancovod, tancovódcě „pořadatel tance“

trúbenie

varhaní (hlas)

zpievati (píseň i modlitbu), *zpievanie*

zpěvač, zpěvák, zpěvačka

zvonec

zvoněníe

zvuk.

Inovaci z oboru muzického nacházíme u Husa jen málo. Patří k nim poprvé doložené slovo *básník* s pejorativním významem „autor smyšlenek“, sémanticky v souladu se starým významem slova *básn* „lživá smyšlenka“ a *báti* „nezávazně

rozprávět“, dále přejímka *kajklěř // kejklěř*, expresivní výraz *prlenec* „veršovník, písničkář“ a odvozenina *prlenčiti*.

Husův živý literární jazyk však přináší řadu dokladů na slova zvukomalebné povahy:

brníci „řinčící“
húkati „houkat“ (o hrdliče)
chechtati se
chřípěti „chraptět“
chrochtati
chrop „chrapat“
chrópiti „chrčēt“
chropavý „chrápavý“
kdákati
klektati „vydávat klapavé nebo jiné zvuky“
kšiti „kýchnout“
kvik
kvičěti, kvikati
řehtati
řehtavý
skuhrati.

Rukopis A Mammotrektu Klementinského (tzn. latinsko- českého slovníku biblických výrazů) z počátku 15. století přináší z naší oblasti rovněž pouze tradiční výrazy:

herec „histrion“
hřmet „impetus“
húsle „figellum“
kajklěř „mimus“
kobos „cymbalum“
piesen sladká „melos“
trúbiti „clangere“
trúba dutá „ductilis tuba“
zvuk „ululatus“.

Z výrazů zvukomalebných uvedme:

huhlánie „musitacio“
koviekati „vagire“
lkánie „ululatus“

šeptati „susurrare“
vrčėti „tumultari“.

Individuálními neologismy (a hapax legomeny) *básnotvor* a *piesnotvor* obohatil tento okruh výraziva Petr Chelčický.

Dobovým českým vzdělavcem, který se obíral uměními, počítaje v to i hudbu, byl Pavel Židek. Narodil se v Praze 1413, univerzitní vzdělání získal ve Vídni, Padově a Boloni, působil na univerzitách v Krakově a Vratislavi. Součástí jeho encyklopedie *Liber viginti artium* bylo i pojednání o hudbě, ovšem latinské. Česky napsal Židek rozsáhlý spis Jiří správovna (dokončen 1471). Z oblasti hudby obsahuje tyto výrazy (podle potřeb vymezení sémantiky uvádíme i nejnntnější kontext):

arfa

bubenec (i vyšla jest dcera jeho s bubenci)

cimbál (ornaty čistě k službě boží připravili jsú a cimbály i hudby)

diskantovati

gorra (bývají křesťanóm náramně prospěšni, jako lýra a gorra)

hlas

hochtání (křik a hochtání slyšen jest)

hráti (kázali jsú jemu před sebu tancovati a hráti)

hřimati

hřmot

hudba (v tancích, věncích, v pištbách, v hudbách měli své utěšení)

hudec (co na kajkléře slušie, ... na hudce, na trubače a pištce)

hudenie (kterého krotil jest David hudením na arfu)

húsle (Noema húsle a hudby)

kunstéř (zpěváky, kunstéře, vlnaře)

kuor (u svatého Václava kuor udělal)

lýra (bývají křesťanóm náramně prospěšni, jako lýra a gorra)

pištbá (v tancích, věncích, v pištbách... měli své utěšení)

pištce (též jsú pištci jako hudci)

pištlénik (hudce, pištléniky, trubače na rohy)

roh

spievati // zpievati (aby zpievali žaltář) , *pozpěvovati*

tancovati (kázali jsú jemu před sebu tancovati a hráti)

tanec

trúba (den hanby a biedy...trúby a zvuku)

trubač (trubače na rohy)

trubník (trubače na rohy, trubníky, zpěváky)

varhany

věvec (v tancích, věncích ... měli své utěšení)
zníti (ta řeč nezní o dobrým králi)
zpěvák
zpíevati (aby mše raná Matky boží zpíevána byla)
zvoniti
zvuk (aby ušima rozeznal zvuky sladké v hlasích)
žaltář (aby zpíevali žaltář skrze ruku Davida krále vydaného).

Výrazivo těchto okruhů se bez větších odchylek opakuje ve všech sledovaných textech, lze tedy předpokládat, že bylo v širokém úzu. Je možno soudit, že k výraznějšímu rozmachu české terminologie v té době asi nedošlo; nalezené výrazy jsou v naprosté většině totožné s těmi, které jsme našli už v epoše předcházející. První dotyk s humanismem, jehož nástup se v našich zemích vinou husitských válek fatálně opozdil, zažil za svých zahraničních studií jen Pavel Žídek. Snad se zračí v několika ojedinělých přejitích v námi sledovaných významových okruzích, jako *arfa*, *gorra* (?), *lýra*.

FLAJŠHANS, V. (ed.): Mammotrekt Klementinský. Listy filologické, 20, 1893, 216–234; 290–312.

MUŽÍKOVÁ, R.: Magister Paulus de Praga. Miscellanea musicologica XXXII, 1988, 9–20.

NOVÁK, K.: Slovník k českým spisům Husovým. Praha 1934.

TOBOLKA, Z.(ed.): M. Pavla Žídka Správozna. Hist. arch., 33, Praha 1908.